

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

Volume 11/15 Summer 2016, p. 105-118

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9933>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 29.08.2016

✓ Accepted/Kabul: 30.09.2016

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST

This article was checked by iThenticate.

EBUSSUUD EFENDİ'NİN MANZUM FETVÂLARI

*Muhittin ELİAÇIK**

ÖZET

Fetvâ; yiğit, genç, kavî anlamındaki fetâ kökünden gelen bir kelime olup şeyhülislâm veya müftünün, müşkil bir meselenin hükmünü kaynaklarından araştırarak ortaya koyması işlemini ifade etmektedir. Bu kelime, müşkil bir meseleyi güçlü bir cevapla izah etmekten dolayı fikhî anlamını kazanmıştır. Fetvâ vermenin güç ve ciddi bir iş olduğunu, fetvâ veren şeyhülislâm veya müftü için kullanılmış olan: 'ukde-güşâ-yı işkâl, müşkil-güşâ' gibi sıfatlardan anlamak mümkündür. Fetvâ kitapları muhtelif konularda hassas ve kritik bilgi ve belgeler içeren önemli kaynaklardır. 129 şeyhülislâmın görev yaptığı Osmanlı'da verilen fetvâlar hem fikhî, hem de edebî yönden zengin bir hazine meydana getirmiştir. Bugün elimizde 22 adet fetvâ mecmuası bulunmakta olup, yapılacak nice dil ve edebiyat çalışmasını beklemektedir. Bu kitaplarda öncelikle hukukî konular yer almakla birlikte dil ve edebî derinlik ve genişlik de heyecan vericidir. Özellikle bazı kitaplarda yer alan manzum fetvâlar bu heyecanı daha da artırıcı niteliktedir. Elimizdeki manzum fetvâlar Türkçe olup aynı zamanda Türk edebiyatında bir nazım türünün de adı olmuştur. Son yıllarda tanıttığımız manzum fetvâların sayısı, çalışmalar derinleştikçe artmaktadır. Manzum fetvâ verenlerin birisi de Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'dir. O, manzum fetvâ geleneğinin ilk isimlerinden olup, elimizdeki manzum fetvâların da çoğunluğu kendisine aittir. Bu çalışmada onun tespit edilen manzum fetvâları tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fetvâ, manzum fetvâ, Ebussuud Efendi.

EBUSSUUD EFENDİ'S FATWAS IN POETRY FORM

ABSTRACT

Fatwa word, comes from the root fetai in the brave, young, strong sense. Fatwa, is process of giving of provision of a difficult issue by the Sheikh al-Islam or mufti investigated from sources. Meaning of the fiqh

* Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ed.Böl., El-mek: meliacik63@yahoo.com

of this word, the explained was due to a strong answer to a difficult issue. For sheikh al-Islam or mufti 'ukde-güşâ-yı işkâl, müşkil-güşâ/the solver of knot of difficulty, solve challenges' expressions was used because fatwa process is a difficult job. Fatwa books on various subjects are important sources containing information and documents sensitive and critical. 129 sheikh al-Islam did mission over a period of five centuries in Ottoman Empire and they give fatwas both juristical and literary aspects has created a rich treasure. Today available is 22 fatwa book and these books is waiting various language and literature studies. Although in these books is firstly juristic issues; also is exciting language and literary depth and breadth has. Especially, poetry form fatwas which are in some books this excitement further enhance. Available verse fatwas is Turkish and is also a name of verse in Turkish literature. In recent years we introduce poetry form fatwas increases our studies progresses. One of the owners poetry form fatwas is Sheikh al-Islam Ebussuud Efendi. He is from the first names of the poetic fatwa tradition; the majority of poetry form fatwas belongs to him. In this study are introduced his poetry form fatwas which were be detected up to the present.

STRUCTURED ABSTRACT

Derived from the word root feta, which means brave, young and strong; the word fatwa means a strong answer that announces the verdict of an event and solves the difficulties. Fatwa, whose plural form is fetava/fetavi, is an answer or a verdict that is given either orally or in writing by the canonist in an Islamic denotation to an issue that is questioned. An asking of an Islamic issue's verdict from the authority to give fatwa is called istifta (query), the person who is asking for fatwa is called müstefti (sail), clarifying such an issue or announcing the verdict of the issue orally or in writing is called ifta (Islamic law) and the person who announces the verdict with the fatwa is called mufti (mucib). It is possible to understand that giving a fatwa is a hard and serious job from attributions like "ukde-güşâ-yı işkâl, müşkil-güşâ" used for shaykh al-islams and muftis who give a fatwa. Fatwa was given a great importance in Islamic states and important works were embarked by consulting the muftis. In the Rashidun Caliphate the office of cadi and mufti was brought together under governors, then fatwas and judgments were separated from each other, Islamic law organization was officially established in the time of Omayyad Caliph Ömer bin Abdülaziz, and in the Mamelukes Era the muftis started to effectively take place in state affairs. In Ottoman Empire events like war, peace, reforms, the state of Caliph, the slaying of the bandits became a subject of fatwa and shaykh al-islam's fatwa was asked for in customary code of laws that were introduced, fatwas concerning private law were given according to peoples' claims and fatwas concerning public law were given according to administrators' claims. Towards the end of 16th century the office of shaykh al-islam was placed to the top in Ulama class hierarchy and the managements of mufti organizations with high-ranking mudarris and cadi assignments, which were previously done by grand viziers, started to be done by shaykh al-islams starting from 1574 and thus the offices of mufti in rural provinces served as a rural province organization; in Istanbul the fatwa requests in private laws were made by shaykh al-islam

Turkish Studies

and in districts those requests were made by muftis. Fatwa periodicals were regulated according to the system of fiqh books and the answers were given in accordance with Hanafi sect. Generally belonging to 17th-18th centuries; *foundation, marriage, divorce and exchange* were the densest chapters in Ottoman fiqh books, and most of the compilations were found to be belonging to Ebussuud Efendi. In Ottoman Empire, the cadis mostly used the fatwas of Ebussuud, Müeyyedzade Abdurrahman, Sa'dî Çelebi, Zekeriyazâde Yahya, Balizâde Mustafa, Çatalcalı Ali, Seyyid Feyzullah, Menteşizade Abdurrahim, Yenişehirli Abdullah and Dürriyade Mehmed Efendi as a source. 129 shaykh al-islams were assigned in Ottoman Empire and through a five century long era Ebussuud Efendi with his 30 years of service was the one who served for the longest period of time. For an issue in Ottoman Empire, Fatwa Department was applied to and in here the fatwa fiduciary clerk wrote down the query with special terms called "issue"; imaginary names were used for men like Zeyd, Amr, Bekir, Halid and for women like Hind, Zeyneb, Hatice. Fatwas were undersigned by shaykh al-islams.

In Ottoman Empire, especially in 16th-18th centuries, some shaykh al-islams gave answers to issues that were asked to them in a poetical way in the same way as they were asked to. In 16th century this tradition especially started with Ebussud Efendi's fatwas and with the participation of other shaykh al-islams the practice was traditionalized. In poetical fatwas the goal of art wasn't pursued a lot, short patterns like *fe'ilâtün mefâ'ilün anapest* and *fe'ilâtün fe'ilâtün anapest* were used and the topics were sketched out. Until today almost thirty poetical fatwas were confirmed and these belong to Shaykh al-Islams Ebussuud, Hodja Sadeddin, Muhammed bin Sadeddin, Bostanzade Muhammed, Muhammed Bahâi, Ebû Saïd Muhammed and Yenişehirli Abdullah Efendi. There are three poetical fatwas which belong to Seyyid Mehmed Rıza who served as a cadi. The number of couplets varied between 4 and 20 in the fatwas that were given. In the prologues of poetical fatwas there are cliché praises to shaykh al-islams like *sadeğçe-i kevn, yegâne-i dehr, ukde-güşâ-yı işkâl, hallâl-ı müşkilât, müfti-i müşkil-i savâb u hatâ*. The fact that poetical fatwas do not have assertions in a literary sense does not mean that they are ordinary poems because after all these fatwas were written by poet shaykh al-islams.

The poetical fatwa tradition widely started with Ebussuud Efendi and among thousands of his fatwas one can run into his poetical fatwas, too. He was a scholar of interpretation, law, language/literature who continued to serve as a shaykh al-islam, which he was assigned to in 1545 during the most powerful era of Ottoman Empire, until his death and gave out almost 30 works. Ebussuud was his marking tag, whereas his real name was Muhammed. His father won Bayezid's affection, who is the son of Fatih the Conqueror, in sanjak beylik of Amasya and after Bayezid's accession to the throne he was invited to Istanbul and an Islamic monastery was held for him. He served respectively in İshak Paşa, Dâvud Paşa, Mahmud Paşa, Gebze Vezir Mustafa Paşa madrasahs, he was dignified with Bursa Sultaniye, in 1528 he became a mudarris in Madrasah of Muftis coming from Medâris-i Semâniyye, remained in that office for five years, after that he became a cadi first in Bursa then in Istanbul in 1533, and became a rumelian kadi-ul asker in 1537. He took

Turkish Studies

sides with the Sultan in the sieges of Moldova, Esztergom and Buda, and he performed the first Friday salaah in the city after the conquest of Buda. After eight years of serving as a rumelian kadi-ul asker he became a shaykh al-islam in 1545. The reputation of being a shaykh al-islam increased with him. He passed away in 1574 and was buried to the burial area of ottoman elementary-primary school which he himself got built around the Eyüp Mosque. He was a shaykh al-islam and was also coming to the fore with his poesy and he reflected his identity as a poet to his fatwas. In Ottoman period the poetical fatwa tradition started widely with him. When the fatwa compilations are studied we frequently come across with his poetical fatwas. Until today six of his poetical fatwas are confirmed and 4 of them are verse, 1 of them is a quadrate and 1 of them is a mesnevi. 1st of these fatwas deals with the verdict of an imam who gets his payment from interest, 2nd deals with the verdict of smoking tobacco, 3rd deals with the problem that should the deed be done with regard to the cadis' scholarship or to their rank when they have a debate on an issue, 4th deals with the transaction that is going to be performed when the blood of Nesimi, who was executed, touches to the finger of the mufti, 5th deals with the verdict of hashish and zinfandel, and 6th deals with the verdict of a Persian, imaginary oath contract.

Keywords: Fatwa, poetry form fatwa, Ebussuud Efendi.

Giriş

Yiğit, genç, kavî anlamındaki fetâ kökünden gelen fetvâ kelimesi, bir olayın hükmünü açıklayıp güçlükleri çözen güçlü cevap anlamındadır. Çoğulu fetâvâ/fetâvî olan fetvâ, fikhî manada bir fakihin sual edilen bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap veya hükümdür. Fikhî bir meselenin hükmünü fetvâya yetkili kişilerden sormaya istiftâ (suâl), fetvâyı isteyene müsteffî (sâil), böyle bir meseleyi açıklamaya veya meselenin hükmünü sözlü veya yazılı olarak cevaplamaya iftâ, verdiği fetvâ ile hükmü açıklayana da müftî (mucîb) denir (Atar, 1995:486). İslâm devletlerinde fetvâya büyük önem verilmiş ve mühim işlere müftülere danışılarak girilmiştir. Dört Halife döneminde kadılık ve müftülük valilerde toplanmış, daha sonra fetvâ ve yargılama işleri birbirinden ayrılmış, Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz zamanında iftâ teşkilatı resmen kurulmuş (Atar,1991:122-126), Memlûkler döneminde ise müftüler devlet yönetiminde etkin biçimde yer almaya başlamışlardır (Uzunçarşılı, 1984:387). Osmanlı Devleti'nde de savaş, barış, ıslahat, halifenin hal'i, eşkıyalık yapanların katli gibi olaylar fetvâ konusu olmuş ve çıkarılan örfî kanunnâmelerde şeyhülislâmın fetvâsı istenmiş, özel hukuku ilgilendiren fetvâlar kişilerin, kamu hukukunu ilgilendiren fetvâlar ise idarecilerin isteği üzerine verilmiştir (Atar, 1995:490). Ulema sınıfı hiyerarşisinde şeyhülislâmlık 16.yüzyılın sonlarında en üstte yer almış ve önceleri veziriazamlarca yapılan yüksek rütbeli müderris ve kadı atamalarıyla müftü teşkilâtının yönetimi 1574 yılından itibaren şeyhülislâmlarca yapılmış ve böylece taşralardaki müftülükler şeyhülislâmlığın bir taşra teşkilâtı olarak çalışmışlar, özel kanunlardaki fetvâ istekleri İstanbul'da şeyhülislâm, kazalarda da müftülerce yapılmıştır (MTM, 1331: 538-539; Uzunçarşılı, 1988:179; İpşirli, 1994:270; Yakut, 2003:36). Fetvâ mecmuaları *Fetvâ/Fetâvâ, Vâkıât, Hızâne, Mesâil, Es'ile-Ecvibe, Nevâzil, Müntahab, Hulâsa, Mecmûa* gibi adlar taşımış ve fikh kitaplarının sistematüğinde düzenlenmiş, cevaplar Hanefî mezhebine göre verilmiştir. Bu mecmualar mesele-cevap biçiminde düzenlenmiş, meselelere "olur, olmaz, câizdir" gibi, kaynak da belirtilerek kısa cevaplar verilmiş, bazı mecmuaların kenarlarına ilave fetvâlar yazılmıştır. Genellikle 17-18. yüzyıllara ait olan Osmanlı fetvâ kitaplarında *vakıf, nikâh, talâk, bey' ü şirâ* bapları en yoğun bölümler olmuş, en çok derlemeler Ebussuud Efendi'ye ait bulunmuştur. Osmanlı'da kadılar kaynak olarak en çok Ebussuud,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/15 Summer 2016

Müeyyetzade Abdurrahman, Sa'dî Çelebi, Zekeriyazâde Yahya, Balizâde Mustafa, Çatalcalı Ali, Seyyid Feyzullah, Menteşizade Abdurrahim, Yenişehirli Abdullah ve Dürrizade Mehmed Efendilerin fetvâlarını kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde 129 şeyhülislâm ataması yapılmış ve beş asırlık sürede 30 yıllık göreviyle Ebussuud Efendi en uzun görevi yapmıştır. Osmanlı'da bir mesele için fetva emini dairesine başvurulur, fetva emini kâtibi suali 'mesele' adlı özel terimlerle yazar, erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Halid; kadınlar için Hind, Zeyneb, Hatice, Ümmü Gülsüm gibi hayalî isimler kullanılırdı. Fetvâların altında şeyhülislâmın imzaları olurdu.

Manzum Fetvâ

Osmanlı Devleti'nde özellikle 16-18. yüzyıllarda bazı şeyhüislamalar kendilerine nazmen sorulan meselelere nazmen cevap vermişlerdir. Bu gelenek 16. yüzyılda özellikle Ebussud Efendi'nin fetvâları ile başlamış¹, buna diğer şeyhüislamalar da katılınca uygulama gelenek hâline gelmiştir. Manzum fetvâ veren şeyhüislamalar genellikle şair ailelere mensup olmuştur. Mesela Hoca Sadeddin Efendi altı adet manzum fetvâ ile en çok manzum fetvâ yazan şeyhülislâm olup, soyundan da Muhammed bin Sadeddin, Es'ad, Ebû Saîd, Bahâî Muhammed ve Ebû Saîdzâde Feyzullah Efendiler manzum fetvâları ile öne çıkmışlardır. Manzum fetvâlarda sanat gayesi pek güdülmemiş, genellikle *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün; fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* gibi kısa kalıplar kullanılmış, konular kısaca açıklanmıştır. Şu ana kadar otuz yakın manzum fetvâ tespit edilmiş olup bunlar Şeyhülislâm Ebussuûd, Hoca Sadeddîn, Muhammed bin Sadeddîn, Bostânzâde Muhammed, Muhammed Bahâî, Ebû Saîd Muhammed ve Yenişehirli Abdullah Efendilere aittir. Kadılık yapmış Seyyid Mehmed Rıza'ya ait de üç manzum fetvâ vardır. Verilen manzum fetvâların beyit sayıları 4-20 beyit arasında değişmektedir. Bu fetvâlarda: *gasp, vasiyet, katl, mal taksimi, talak, erkeğe ipek giymenin hükmü, köle alım satımı, sulh davasında vekâlet, meraya harman yapmanın hükmü, zengin bir imamın dilenmesinin hükmü, vasînin verdiği sözden dönmesi, cenîn düşürme, sefere asker göndermemenin hükmü, kahvenin hükmü, köle alımında vekalet, ücretle imâmetin hükmü, ölen Zeyd'den olan iki çocuğun miras taksimi, kaybolanın miras taksimi, zimmî Zeyd'in ümmülveledinin Müslüman olması durumu, cariye verilen talakın hükmü* gibi konular ele alınmıştır. Manzum fetvâların giriş kısmında şeyhüislamalar için: *sadefçe-i kevn, hudâvend-i 'akl-ı küll-fitrat, yegâne-i dehr, hâtemü'l-müctehidîn, ukde-güşâ-yı işkâl, kalem-perdâz-ı hikem-sâz-ı dîn, zevât-ârâ-yı hükm-i Kirdigâr, müfti-i zamâne, hallâl-ı müşkilât, müfti-i hak-gûy u hakâyık-iz'ân, re'is-i mecâmi'-i 'ulemâ, ser-efrâz-ı zümre-i 'ulemâ, re'is-i eimme-i 'ulemâ, müfti-i müşkil-i savâb u hatâ, mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ, şeref-bahş-ı mesned-i iftâ, kâ'id-i rekb-i cümle-i fuzalâ, 'ukde-güşây-ı müşkil-i nâs, miiftâh-ı fuzûl u kenz-i ecnâs* gibi övgüler yapılmıştır. Manzum fetvâların edebî yönden fazla bir iddia taşımaması, sıradan manzumeler oldukları anlamına gelmemektedir. Bu fetvâlar, usta birer şair olan şeyhüislamaların kaleminden çıkmış olduklarından giriş bölümleri teşbihler, cevapları da nükte, mecaz ve tevriyeler bakımından iddialı beyitleri barındırmaktadır. Mesela Ebussud Efendi'nin: *Esrâra halâl didün eyâ müfti-i devrân - Billahi diye bâde-i gülgûna ne dersin?* Cevap: *Bâdenün hallinde bir hoş nükte buldum gûş idün - Mest olun teklîf sâkıt olsun andan nûş idün* şeklindeki manzum fetvâsı, nükte ve tezada dayalı, mizah da içeren güzel bir beyittir. Manzum fetvâlar arasında böyle beyit sayısı hiç de az değildir.

Manzum fetvâ geleneği büyük ölçüde Ebussuûd Efendi ile başlamış olup, derlenen binlerce fetvâsı içinde manzum fetvâlara da rastlanmaktadır.

¹ Ebussuud Efendi ile Kanuni arasındaki bir karınca fetvâsı meşhurdur. Kanuni Sultan Süleyman bir gün sarayın hasbahçesinde gezerken taze ayva ağacını karıncaların sardığını görüp karıncaların katli için fetvâ istemiş ve bunu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'ye: *Dırahta ger ziyân itse karınca - Günâhı var mıdır anı karınca* şeklinde nazmen sormuş, o da: *Yarın Hakkun huzûrına varınca - Süleymandan hakın alır karınca* diye nazmen cevap vermiştir.

Ebussuûd Efendi

Osmanlı Devleti'nin en güçlü döneminde 1545'te atandığı şeyhülislâmlığı öldüğü tarih 1574'e kadar 29 yıl devam ettiren bir Osmanlı alimi olup tefsir, hukuk, dil/edebiyat konularında 30'a yakın eser vermiş, fıkıh ve tefsirdeki seçkin konumuyla *Müfti's-sakaleyn*, *Müfti'l-enâm*, *Ebû-Hanîfe-i Sâni*, *Muallim-i Sâni*, *Sultânü'l-Müfessirîn*, *Hâtimetü'l-Müfessirîn*, *Allâme-i Kül*, *Hoca Çelebi* gibi ünvanlarla anılmıştır. Nevizâde Ataullah, *Hadâikü'l-hakâik fî-Tekmileti's-şekâik* adlı eserinde: *Hüve'd-dînü ve'd-dünyâ hüve'l-lafzu ve'l-ma'nâ hüve'l-gâyetü'l-kusvâ hüve'z-zirvetü'l-ulyâ Sultânü'l-müfessirîn mukaddimetü ceyşi'l-müteahhirîn müfti'l-enâm müfni'l-beda'i ve'l-esâm sâhibü ezyâli'l-ifdâli ve'l-is'âd sâhibü'l-irşâd ibni sâhibü'l-irşâd* şeklinde övgü dolu sıfatlarla onu tanıtmaya başlamıştır. Ebussuûd, künyesi olup asıl adı Muhammed'dir. Babası Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî, İskilip'e bağlı İmâd köyünde, kendisi ise 896/1490'da İstanbul yakınlarındaki Meteris (Metris-Müderriş) köyünde doğmuştur. Babası, Fâtihin şehzadesi Bayezid'in Amasya sancak beyliğinde sevgisini kazanmış ve onun tahta çıkışından sonra İstanbul'a davet edilerek kendisi için bir tekke yapılmıştır. Annesi Sultan Hatun, Ali Kuşçu'nun veya onun kardeşinin kızı, dedesi Mustafa el-İmâd da Ali Kuşçu'nun kardeşidir. İlk tahsilini babasından alıp, daha sonra Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Mevlânâ Seydî-i Karamânî ve İbni Kemal'den dersler almıştır. Hocası Mevlânâ Seydî-i Karamânî'nin kızı Zeyneb Hanım'la evlenmiştir. Sırayla İnegöl İshak Paşa, Dâvud Paşa, Mahmud Paşa, Gebze Vezir Mustafa Paşa medreselerinde görev yapmış, Bursa Sultâniye pâyesi verilmiş, 1528'de Medâris-i Semâniyye'den Müftü Medresesi'ne müderris olmuş, beş yıl bu görevde kalıp önce Bursa, sonra 1533'de İstanbul kadısı, 1537'de Rumeli kazaskeri olmuştur. Kara Boğdan, Estergon ve Budin seferlerinde padişahın yanında yer almış, Budin'in fethinden sonra şehirde ilk cuma namazını kıldırılmıştır. Sekiz yıllık Rumeli kazaskerliğinden sonra 1545'te şeyhülislâm olmuştur. Kazaskerlik ve şeyhülislâmlığında ilmî rütbe ve kademeleri sistematize etmeye çalışarak önce her pâyede âlimlerin ne kadar mülâzim vereceklerini belirlemiş, daha sonra da yedi yılda bir mülâzemet usulünü getirmiştir. Kendisiyle birlikte şeyhülislâmlığın itibarı artarak şeyhülislâm maaşı günlük 200 akçeden -Bayezid müderrisliğiyle birlikte- günlük 500 akçeye çıkmış, tefsirini tamamlayınca da 600 akçe olmuş, böylece şeyhülislâmlık her yönden kazaskerliğin üstüne çıkarak müderris ve mevleviyet kadılarını da tayin etme yetkisi eklenmiş, şeyhülislâm olabilmek için de önce Rumeli kazaskeri olma şartı getirilmiştir. Ebussuûd Efendi 1574 tarihinde vefat etmiş ve Eyüp camii civarında kendi yaptırdığı sıbyan mektebinin haziresine defnedilmiştir. Ahmed, Mehmed, Mustafa adlarında üç oğlu ile Hatice, Rahime ve Kerime adlarında üç kızı olup, bunlardan Ahmed, Şehzâde medresesinde müderris iken 26 yaşında vefat etmiş, Mehmed Halep kadılığı yapmış, Mustafa da Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmuştur. Ebussuûd Efendi, Şeyhülislâm Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhî Efendi ve Şeyhülislâm Mâlulzâde Mehmed Efendi'nin de kayınpederidir. Ebussuûd Efendi'nin soyu en küçük oğlu Mustafa ile devam etmiş ve 19. yüzyılın ortalarına kadar on göbek halinde gelen bu aile Hoca Sâdeddin, Karaçelebizâde Abdülaziz, Babaî ve Bosnalı İsâ efendilerle akrabalık kurmuş, son bağdan dolayı da Ebussuûd'un torunlarına İsâzâdeler denilmiştir. Ebussuûd Efendi, Kanûnî, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed devirlerinde Şeyhülislâm Mâlulzâde Seyyid Muhammed, Abdülkadir Şeyhî, Hoca Sâdeddin, Bostanzâde Muhammed ve Sun'ullah Efendilerle Bostanzâde Mustafa, Cenâbî Mustafa Efendi, Şair Bâkî, Hâce-i Sultânî Atâullah, tezkireci Âşık Çelebi, Kınalızâde Hasan Çelebi, Ebülmeyâmin Mustafa Efendi, Ali Cemâlî Efendi'nin oğlu Fudayl Çelebi gibi, şeyhülislâm, kazasker vd. ilmî mevkilerde görev yapmış birçok âlimin de hocasıdır. Ebussuûd Efendi tasavvuf, kelâm ve felsefe konularıyla ilgilenmediği gibi, tasavvufa dair çok sert sözler söylemiş, tekkelerde Yûnus'un şiirlerinin okunmasını *küfr-i sarîh* saymış, sûflerin devranını 'kâfirlerin horoz tepmesi' olarak nitelemiş, devranı ibadet gören sûfleri mürtedlikle suçlamış, Şeyh İsmâil Ma'sûkî, Muhyiddin Karamânî ve Hamza Bâlî hakkında şeriata aykırı görüşlerinden dolayı idam fetvası vermiştir. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazmış, kendisine nazmen sorulan meselelere nazmen cevaplar vermiştir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/15 Summer 2016

Kınalızade ve Riyâzî tezkirelerinde şiirinden kısaca bahsedilmiştir. Şiirleri sanat yönünden iddialı olmasa da Arapça şiirleri nispeten iddialıdır. Ebussuud Efendi tefsirde: *İrşâdü'l-akli's-selîm*, fıkıhta: *Fetâvâ-yı Ebüssuûd*, *Ma'rûzât*, *Risâle fî-vakfî'l-menkûl ve'n-nukûd*, *Bidâatü'l-kadî li-ihyâcihi fil-müstakbel ve'l-mâzî*, *Fetâvâ Kâtiblerine Tenbih*, *el-Fetva'l-müteallika bi-beyânî'l-vakti'l-mu'tebere li'l-hasâd ve istihkâki'l-gallât*, *Gamezâtü'l-melîh fî-evveli mebâhisi kasri'l-âmm mine't-Telvîh*, *Sevâkibü'l-enzâr fî evâli Menâri'l-envâr*, *Hasmu'l-hilâf fî'l-meshi ale'l-hifâf*, *Risâle fî-vakfî'l-arâzî ve ba'zı ahkâmî'l-vakf*, *Risâle fî-tescili'l-evkaf*, *Risâle fî-vakfî't-tavâhîn ale'l-arzi'l-mevkufe li'l-gayr*, *Öşür Hakkında Risâle*; dil/edebiyatta: *Galatât-ı Ebussuûd*, *el-Kasîdetü'l-mîmiyye*, *el-Kasâidü'l-Arabiyye*, *Kasîde fî-risâi's-Sultân Süleymân*, *Münşeât-ı Ebussuûd*, akaidde: *Risâle fî-beyânî'l-kazâ ve'l-kader*, *Duânâme* adlı eserleri yazmıştır (Atai, 1268:183; A.Rifat, ts.:23-26; Akgündüz, 1994:365-371).

Ebussuûd Efendi'nin manzum fetvâları

Şairliği ile öne çıkan bir şeyhülislâm olan Ebussuud Efendi'nin bu kimliği fetvâlarına sıkça aksetmiş, kendisine nazmen sorulan meselelere nazmen cevaplar vermiştir. Osmanlı'da manzum fetvâ geleneğinin kendisiyle başladığı düşünülebilir. Yaşadığı devirde bir gelenek hâline gelen şiir ve nazımla anlatım fetvâlarda da uygulanmıştır. Yukarıdaki dipnotta bahsedilen karınca fetvâsının Osmanlı'da bu geleneğin oluşmasında mühim payı olmuştur. Fetvâ derlemelerinde Ebussuud Efendi'nin manzum fetvâları sıkça görülmektedir. Gerek müstakil fetvâ kitaplarında, gerek çeşitli şiir ve fevâid mecmualarında ona ait manzum fetvâlar çok geçmekte, nümune olarak şiirlerin arasına kaydedilmektedir. Ona ait bazı manzum fetvâlarda cevaplar mizahî tarzda verildiği gibi, fetvânın sual ve cevabı farklı vezinde olabilmiş, suale iğneleyici cevap verilebilmiştir. Şu ana kadar Ebussuud Efendi'nin altı tane manzum fetvâsı tespit edilmiş olup bunları toplu biçimde aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür:

1. *Su'âl-i Rahmî*²
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Ey yakîn ehli müfti-i İslâm³
Müşkilim var disem hatâ ola mı⁴
Ücretile imâmet eyleyene
Yevm-i dîn olıcak cezâ ola mı
Ücreti bir imâmun olsa ribâ
Ana hîç iktidâ revâ ola mı⁵
Akçe assısmı halâl diyü⁶
Yise beş vakte muktedâ ola mı⁷
Minbere çıkısa nâsa⁸ va'z itse
Halkı hak yola pîşvâ ola mı⁹
Va'zı te'sîr ider mi yise harâm
Yoldan azmışa rehnümâ ola mı¹⁰

² Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 4211 vrk. 3a; 06 Mil Yz A 8661 vrk. 230a; 06 Hk 3184 vrk. 100a; Mecmûatü'l-fetâvâ, İstanbul Müftülüğü Kütp. 187, vrk.169a; İBB Atatürk Kitaplığı MC_Yz_K.564/09, vrk144b.

³ M.4211: Ey yakîn ehli müfti sana selâm; İ.Mft.: Ey yakîn ile müfti-i İslâm

⁴ İ.Mft: Müşkilimi disem hatâ ola mı

⁵ M.4211: Ana uymak 'aceb revâ ola mı

⁶ İ.Mft: Akçe assı halâl diyü yese; M.4211: Akçe assısmı halâl diyüben

⁷ İ.Mft: Beş vakitte o muktedâ ola mı

⁸ M.4211: halka

⁹ M.4211: Nâsa hak yola pîşvâ ola mı

¹⁰ Bu mısra İ.Mft, M8661, MC nüshalarında yoktur.

Turkish Studies

Bu kasâvetle kalbi tîre iken¹¹
 Gönli âyînesi safâ ola mı
 ‘Acebâ çalgulu düğün mi harâm
 Yoksa bundan eşedd ribâ ola mı¹²
Cevâb-ı Ebussu’ûd Efendi
 El-cevâbu’s-sahîh ani’l-müftî¹³
 Bişnev ey sâ’il-i hatâ vü savâb
 Çün ribâ hâlini su’âl itdün
 Hak¹⁴ kelâmıyla dinle ana cevâb
 Didi Kur’ânda Hak ribâyâ harâm
 Nass-ı kâtı’dur anla işbu hitâb
 Ger ribâdan yise imâm ücret
 Fâsid olur namâzı hâli harâb
 Çalgulu da’vet ana göre düğün
 Ki ribâ-hâradur eşedd-i ‘azâb
 Va’zı itmez kulûb-ı nâsa eser
 Kendüsi olmasa ulü’l-elbâb¹⁵
 ‘İlmile ‘âmil olmayan ‘âlim
 Har gibi bî-temîz ü yüki kitâb
 ‘Âkıbet menzili harâb olısar
 Her kime rehber olsa yolda gurâb¹⁶
 Yoldan azmışa lâ-cerem uralar¹⁷
 Kütügi men-teşâ¹⁸ bi-gayri hisâb
Ketebehu’l-fakîr Ebussu’ûd

2.¹⁹

mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün
 Ey vâkıf-ı esrâr-ı hafâyâ-yı şerî’at
 Vey kâşif-i âsâr-ı habâyâ-yı tarîkat
 Bu mes’elede şübhemüzi lutfîle billah
 Hall eyle bu dil ‘ukdesini gül gibi kat kat
 Erbâb-ı kazâ itse nizâ’ matlabı üzre
 Mavsıl bu degül diyü olur mı ana ‘ibret
 Evlâ didigi yâ nedurur bu fukahânun
 ‘İlme mi ‘amel mansıba mı oldı işâret
 Hel yestevî kavlinde neye oldu musarrah
 Yetmez mi delîl ile beyân bize bu âyet
 Bir hüsn cevâb ile bu şübhemüzi hall it
 Ey müfti-i devrân ide Hak sana ‘inâyet

¹¹ Bu mısra İ.Mft ve M8661 nüshalarında yoktur.

¹² İ.Mft, M8661, MC: ‘Yoksa dahi eşedd ribâ ola mı’

¹³ Bu beyit, sadece MC’de vardır.

¹⁴ MC: hûb

¹⁵ M.4211: Kendi kim olmasa....

¹⁶ M8661, MC: Her kime rehber olurise gurâb

¹⁷ M8661, MC:...tokınur - Kütügi men-teşâ bi-gayri hisâb

¹⁸ MC:Yü’tike men-yeşâ..

¹⁹ Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7975/2, vrk.84a; Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 1108, vrk.73a.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 11/15 Summer 2016

el-cevâb

‘İlmi olanı câhile takdîm gerekdür
Ehliyyeti tercîhle der-i devlete hidmet
Ketebehu Ebussuûd el-hakîr ‘af’a ‘anh

3.²⁰

*Su’âl-i Celâl Beg ki musâhib-i Sultân Selîm
mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün
Var iki su’âlüm sana ey müftî’-i²¹ ‘irfân
Yaz mes’eleyi müşkilümüz halline tibyân
Zer gibi gerek hall idesin şübhe-i kalbi
Ser-levha-i eyvâna yaza tâ anı Rıdvân²²
Hall hamr olıcak meyl-i terakkîye²³ tenezzül
Hamr olsa eger hall ne zarar idelüm²⁴ iz’ân
Bir dahi bu kim kır’et-i Kur’ân ide bir cân
Bir maslahata gönli mübâşir ola ol ân²⁵
Ol kır’et iden kendü midür yohsa mübâşir
Mâhiyyet iki²⁶ olmaga hod yokdurur imkân
Nefsin bilenün bende-i fermânı Celâlî
İz’ân-ı nefis eyleyene cânile kurbân²⁷
Cevâb-ı Hazret-i müftî Ebu’s-Su’ûd Efendi²⁸
fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün
Ey su’âl iden cevâbun al dahi ‘irfândan
Bu sözi benden işit kim hikmeti Lokmândan²⁹
Mest-i gûr u bengi ile ceng ü cidâl itmen hemân
Fî’l-mesel bahs itme dâr-ı a’mâ ile elvân*

4.³⁰

*Seyyid Nesîmî hakkında ba’zı kelîmât olunur
fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün
Zâhidün bir barmağın kesün döner Hakdan kaçar
Gör bu miskîn ‘âşıkı ser pâ soyarlar ağlamaz
el-cevâb
fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün
Katl olıcak Nesîmî şer’ile
Müftî yazdukda aslı fer’ile
Nakl iderler anda yazmış ola
Cism-i mülhid dahi bulaşmış ola
Olmaya yumağıla pâk latîf*

²⁰ Milli Kütüphane, 06 Hk 3882, vrk.50a, 06 Hk 4050, vrk.43a.

²¹ 06 Hk 3882: menba’-ı

²² Bu beyit 06 Hk 3882’de yoktur.

²³ 06 Hk 4050: meyl-i terakkî yâ tenezzül

²⁴ 06 Hk 4050: -tahallül idelüm iz’ân

²⁵ 06 Hk 3882: Bir fî’le mübâşir ola ol dahi ol ân

²⁶ 06 Hk 3882: ile

²⁷ Bu beyit 06 Hk 3882’de yoktur.

²⁸ 06 Hk 4050: *Cevâb-ı Ebu’s-Su’ûd*

²⁹ Bu beyit 06 Hk 4050’de yoktur.

³⁰ Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 7975/2, vrk. 81a.

Kat'ını lâzım ide şer'-i şerîf
 Isbı'-ı müftiye tokınası dem
 İdesi kavlini müevvel ol dem
 Bu hikâye sahîh ola hâşâ
 Pâk olur dem yumakla ger bulaşa
 Rîhile gevz ü tu'm zâ'il ola
 Pâklik bununıla hâsıl ola
Ketebehu Ebussuûd
 5.³¹
 Mes'ele
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
 Esrâra halâl didün eyâ müfti-i devrân
 Billahi diye bâde-i gülgûna ne dersin
el-cevâb
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
 Bâdenün hallinde bir hoş nükte buldum gûş idün
 Mest olun teklîf sâkıt olsun andan nûş idün
Ahmed
 6.³²
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Çi nüvîsed cevâb-ı îñ fetvâ³³
 Med-dih-i dehr ü zübde-i a'lâm³⁴
 Zeyd der-hâlet-i kemâl-i bülûğ
 Gûyed ez-rûy-ı ihtimâm-ı tamâm
 Tâ-be dih sâle her zenî hâhem
 Be-talâk-ı selâse bâd harâm
 Fesh yâ³⁵ inhilâl-i îñ-sevğend³⁶
 Hîç mümkin şevved³⁷ be-kavl-i İmâm
 Ey ki gûyed cevâb ecşe-râ³⁸
 Bi-dehed Zü'l-Celâli ve'l-ikrâm
El-cevâb
 Ger husûs-ı 'ibâret-i hâlif
 Hem-çünîn³⁹ şod be-vakt-i sevk-i kelâm
 Be-taleb mî-şevved yemîn münhal
 Ba'd-ez-ân⁴⁰ 'akd mî-resed be-tamâm

³¹ Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8661 274b. Bu fetvânın suali ve cevabı iki ayrı vezinde yazılmış, cevabı da şaka yollu slında şarabın hatramlığı

³² Mecmûa-i Fetâvâ, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K.000125, vrk.57b; Tokat İHK, 60 Hk 233/2 vrk.103a; Nev'î-zâde Atâyî: *Hadâiku'l-hakâik fi-Tekmileti's-Şakâik*, İstanbul 1268, s.187. Bu fetvânın kelimeleri nüshalarda farklıdır. Ayrıca ikinci cevap başka birisince yazılıp eklemiştir.

³³ Atâî Zeyli'nde fetvânın baş kısmı: *Şeyhü'l-İslâm-ı 'umde-i fuzalâ - Hâce-i dîn ü dâver-i dünyâ - Müfti-i 'asr u kıdve-i 'âlem* şeklindedir. Bu üç mısra, yazma nüshalarda yoktur. İkinci cevap da sadece Bel_Yz_K.000125'te vardır.

³⁴ Tokat: "Zübde-i kıdve-i kirâm-ı enâm". Bu beytin ikinci mısraı Atâî Zeyli'nde yoktur.

³⁵ Atâî Zeyli: 'Fesh u yâ'

³⁶ Tokat: "Enderin sâlhâ tezevvüc-i Zeyd"

³⁷ Tokat, Zeyli-i Atâî: 'buved'

³⁸ Tokat: "Her ki gûyed cevâb-ı îñ fetvâ"

³⁹ Zeyli-i Atâî: 'İn-çünîn'

⁴⁰ Tokat: "Ba'd-ez-în"

Bî-temessük⁴¹ be-mezheb-i digerân
 Bî-tevakkuf be-gayr-i re'y-i İmâm
 Goft İn-râ Ebu's-Su'ûd el-hakîr
 Kemterîn-i 'ibâd-ı Rabbü'l-enâm
 Hüccet-i hakk u pîşvây-ı halk
 Muktedâ-yı meşâyih-i İslâm⁴²
 El-cevâb⁴³
 Ger cevâb-ı savâb mî-hâhî
 Gûş-râ sûy-ı men bi-nih be-tamâm
 Hükm-i İn-'akd-i hılf nezd-i fakîr
 Mu'teber şod be-asl-ı 'örf-i enâm
 Zeyd sühan-râ murâd-ı hitbe şeved
 Nezd-i Kazbî be-ittifâk-ı merâm
 Geşt bâtil be-asl-ı tavr-ı yemîn
 Bî-tevakkuf be-hall u fesh-i kelâm
 Der-tezevvüc buved murâd diger
 Be-zenî hılf mî-resed be-tamâm
 Bî-taleb nîz mî-şevved maksûd
 Çün taleb bûd muktezâ-yı makâm
 Çâre-i 'akd-ı şart-ı bî-tahlîl
 Be-fuzûlî şevved be-kavl-ı İmâm
 Goft İn-râ Muhammedü'bni Cemâl
 Kemterîn-i 'ibâd-ı Rabb-i selâm

Fetvâ mecmualarında Ebussuûd Efendi'nin yazdığı manzum izah biçiminde parçalar da yer almaktadır. Bunların tespit edilen bir örneği aşağıdadır:⁴⁴

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Tesâmu' ile şehâdet sahîh olan eşyâ
 Neseble mevt ü dühûl u nikâh u vakf u kazâ
 Tokuz kazıyyede tahlîf olunmadı münker
 Budur ki 'aynı ile 'add ider fukahâ
 Nikâh u ric'at u fey' ü velâ vü rikk u neseb
 Li'ân u hadd u velâ münker olıcak mevlâ
 Şehâdet itse müsilmânun üstine kâfir

⁴¹ Tokat: 'Bî-tereddüd', Zeyl-i Atâi: 'Bî-temessük'

⁴² (Fâzılların muteberi şeyhülislâm, dinin efendisi ve dünyanın hakimi, zamanın müftüsü ve alemin önderi) Zamanın medet edeni ve büyük alimlerin süsü, bu fetvâya nasıl cevap verir ki: Zeyd büluğa erdikten sonra, "on sene süresince alacağım her bir kadın üç talakla bana haram olsun" dediğinde, bu yeminin bozulup çözülmesi İmanın kavliyle hiç mümkün olur mu? Her kim cevabını verirse Allah onun ecrini versin. Cevab: Eğer yemin eden, sözü söylerken aynen bu şekilde söylemişse, taleple yemin bozulup, ondan sonra akit, imamın görüşünde olmayanlara göre durmaksızın, diğer mezheplere göre tereddütsüz devam eder. Bunu, Hakkın delili, halkın lideri, İslâm alimlerinin önderi Ebussuûd söyledi. O âlemlerin rabbinin kullarının içinde çok değersiz bir kuldur.

Atâi, *Hadâik*, II, 187; *Mecmûa*, Slm. Ktp., Esad Ef., 3805, vr. 74a.

⁴³ Bu cevap Muhammed bin Cemâl'e ait olup sadece Bel_Yz_K.000125'te bulunmaktadır. "Eğer doğru cevabı istersen beni dinle. Bu fakirin nezdinde bu yemin akdinin hükmü halkın örfüne göre muteberdir. Zeyd sözünü dünür isteğiyle söylemiştir. Yemin, konuşmanın feshi ve bozulmasıyla şeklen kesintisiz olarak batıl oldu. Evlenmede istek değişir ve bir kadına yemin, tamama ermiş olur; amaç, talepsiz de olur, talep durum gereğindedir. Çözumsuz şartın akdinin çaresi, İmanın görüşüne göre fuzulî sayılır. Bunu Rabb'in kullarının en değersizisi Muhammedübni Cemâl söyledi."

⁴⁴ Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 425/1, 11b.

Vesâyet ile nesebde kabûl olur şer'â
 Mine'l-mevâlî el-merhûm Ebussu'ûd Efendi

Ebussuûd Efendi'nin manzum fetvâlarının şekil, muhteva ve edebî değeri

Ebussuûd Efendi'nin manzum fetvâları nazım şekline 5'i kıt'a (bazıları musarra), 1'i mesnevi olarak yazılmıştır. Yukarıdaki manzum izah da bir kıt'adır. Yukarıdaki manzum fetvâlarda 2 *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*, 3 *mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün*, 1 *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*, 1 *mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Bunlardan 3,4 ve 5. fetvâların sual ve cevaplarının farklı vezinlerde olması dikkati çekmekte olup, bu durum manzum fetvâlarda az görülmekte ve daha çok Ebussuûd Efendi'nin manzum fetvâlarına has bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Yukarıdaki manzum fetvâların 1.si ücretini faizden alan bir imamın hükmünü; 2.si bir meselede çekişmeye düşen kadıların ilmene mi, mansıbına göre mi amel etmek gerektiği; iki sualli 3.fetvâ, sirke şarap olunca nasıl zararlı hâle geleceği ve Kur'ân okuyan birisinin o anda başka bir işle uğraşmasının hangisini yaptığına işaret edeceği; 4.sü idam edilen Nesîmî'nin kanı müftünün parmağına bulaştığında yapılacak muameleyi; 5.si esrar ve kırmızı şarabın hükmünü; 6.sı Farsça, hayalî bir yemin akdinin hükmünü ele almaktadır. Bu fetvâlar edebî yönden çok iddialı olmayan manzumeler olarak göze çarpmakta ise de cevaplardaki parlak ve kıvrak zeka ile nükte ve hikmetler dikkat çekicidir. Birinci fetvâda düz ve basit bir dille, faizden aldığı ücretle imamlık edenin cezası sorulup, haramlığın şiddeti açısından faizle çalgılı düğün karşılaştırılmış, çalgılı davetin faize göre düğün gibi olduğu, en şiddetli azabın ise faiz yiyene olduğu belirtilerek ilmiyle âmil olmayan âlimin kitap yüklü eşek olduğu söylenmiştir. *Vâkıf-ı esrâr-ı hafâyâ-yı şerî'at, kâşif-i âsâr-ı habâyâ-yı tarikat* şeklindeki klişe övgülerle başlayan ikinci fetvâda, meselenin güçlüğü bir düğümüne benzetilip gül kıvrımı gibi çözülmesi istenmiştir. *Hall eyle bu dil 'ukdesini gül gibi kat kat* ifadesinde *gül* kelimesi tevriyeli kullanılmış olup, hem meselenin güçlüğü hem de çözüm biçimi *gül* vasıtasıyla anlatılmıştır. Bu fetvâda kadıların bir meselede çekişmeye düştüklerinden bahisle *Hel yestevî* ayetine telmihle bu çekişmede ilmin mi mansıbın mı muteber olacağı sorulmuş, cevapta ise: *İlmi ve ehliyeti olanî câhile tercih ve takdim etmek gerekir* denilmiştir. Bu fetvânın edebî bir iddia taşıdığı söylenebilir. Üçüncü fetvâ iki sualli olup, sirke şarap hâline geldiğinde nasıl zararlı olduğu ve Kur'ân okuyan birisi başka bir işle de uğraştığında Kur'ân mı okuduğu, yoksa diğer işle mi uğraştığı sorulmuştur. Bu fetvânın nükte ve hikmet dolu cevabında ise, üzüm ve esrarın sarhoşu ile kavga edilmemesi ve acemi ile renk hususunda bahse girilmemesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Seyyid Nesîmî hakkında olan dördüncü fetvâda sual direkt sorulmadan mesele ve cevap bir arada verilmiştir. Fetvânın başında: *Zâhidün bir barmağın kesün döner Hakdan kaçar-Gör bu miskîn 'âşıkı ser pâ soyarlar ağlamaz* denilerek *zahid-âşık* arasında mukayese yapılmış, Seyyid Nesîmî ile de ilişki kurularak zâhidin azıcık bir zahmette Hak'tan kaçtığı, âşıkın ise asla yolundan dönmediği belirtilmiştir. Güya: "Müftünün hükmüyle Nesîmî şeriate göre katledildiğinde mülhidin (Nesîmî) cismi müftünün eline bulaştığından yıkamakla temiz olmayacağı, şeriatın bundan dolayı elini keseceği, müftünün parmağına değen kanın o anda müftünün sözünü tevile uğratacağı"na dair bir hikâye nakledilip, "Bu hikâye hâşâ sahîh olamaz; kan, eğer bulaşırsa yıkamakla temiz olur." denilmiştir. Kısacası bu fetvâda, nakledilen asılsız bir hikayeden bahisle, mülhidin kanı bulaşan müftünün elinin temiz olmayıp kesilmesi gerektiği yönündeki hikayenin saçmalığı belirtilmiştir. Bu fetvâ da edebî bir değere sahiptir. Tezat sanatı üzerine kurulan beşinci fetvâ, edebî yönden değerli olup şarap ve esrarın hükmü işlenmiştir. Önce *Ey, esrara helâl diyen zamanın müftüsü, öyleyse kırmızı şaraba ne dersin?* denilerek şarabın hükmü sorulmuş, cevapta da: *Bâdenin helâllüğünde bir hoş nükte buldum ki, içip sarhoş olun teklif düşsün de ondan sonra içebilirsiniz.* Tezat sanatını içeren bu cevapta, soran için bir tariz ve alay da bulunup, haramlığı açık olan şarabın helâllüğünün ancak akli olmayan için söz konusu olabileceği, akli olanın ise teklif düşsün diye şarap içmesinin bir başka haram olduğu gösterilmiştir. Yani bu nükteli cevapta, teklifin düşmesi için şarap içmek kadar bir saçmalık olamayacağına göre soruyu soran da iğnelenip

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 11/15 Summer 2016

eleştirilmiştir. Öte yandan esrarın mübahlığına dair fetvâ mecmularında görüşler nakledilmiştir.⁴⁵ Farsça olan altıncı fetvâda hayalî bir yemin akdi ve hükmü ele alınmıştır. Bu fetvâda: “*Büyük alimlerin süsü, zamanın yardım edicisi bu fetvânın cevabını nasıl yazdı? Zeyd büluğ yaşının kemâlinde büyük bir özenle: On yıla dek istediğim her bir kadın üç talakla bana haram olsun dese bu yeminin bozulup çözülmesi İmam 'ın görüşüne göre hiç mümkün olur mu? Her kim cevap verirse celâl ve ikrâm sahibi Allah onun ecrini versin. Cevap: Eğer yemin eden, sözü aynen böyle söylediye, taleple yemin bozulur, ondan sonra akit, mezhep içinde imamın görüşüne muhalif olanlara göre hemen, diğer mezheplere göre bir delil gerekmezsiniz tamamlanır. Bunu, Hakkın delili, halkın lideri, İslâm alimlerinin önderi Ebussuûd söyledi. O, âlemlerin Rabbinin kulları içinde çok değersiz bir kuldur*” denilmiştir. Bu fetvâ, Ebussuûd Efendi'nin bilinen tek manzum Farsça manzum fetvâsı olup baş ve sondaki övgü ifadeleri hariç edebî bir sanat ve nükte bulunmamaktadır. Sualî Farsça olduğundan cevabı da Farsça verilmiştir. Fetvâda geçen birtakım fikhî terimlerin fetvâyaya aheng ve akıcılık kazandırdığı görülmektedir.

Sonuç

Ebussuûd Efendi Osmanlı şeyhülislâmları içinde en uzun süre görev yapmış ve şeyhülislâmlığın konumunu yükseltmiş bir şeyhülislâmdır. O, Kanuni'nin ‘sırdaşım ve karındaşım’ dediği, en zor ve kritik durumlarda görüşüp danıştığı ve görüşlerine çok değer verdiği bir âlim devlet adamıdır. Fetvâ mecmualarında en çok ismi geçen, sayıca en çok fetvâsı bulunan bir şeyhülislâmdır. Ayrıca, en çok manzum fetvâ vermiş ve bu geleneğin de başlatıcısı olmuş birisidir. O, şairliği ile öne çıkan bir şeyhülislâm olup bunu sadece manzum fetvâ yazarak değil, fetvâlarının arasında sıkça beyit, nükte ve edebî anekdot kullanara da göstermiş, 1çoğu defa mizahî üslupla fetvâlar vermiştir. Yukarıda tanıtılan manzum fetvâlarının en önemli özelliğinin mizah ve nükte olduğu söylenebilir. Bu özelliği mensur fetvâlarında da bariz biçimde görülebilir. Mesela bir fetvâsında: *Zeyd 'avratların olduğu cennet bana gerekmez' dese ne lâzım olur?* sorusuna: *Gerekmezse cehenneme gitsin* şeklinde cevap vermiştir. Fetvâlarının cevaplarında kullandığı nükte ve hikmetler de önemli bir özelliktir. Şu ana kadar altı tane manzum fetvâsı tespit edilmiş olup araştırmalarımız derinleştikçe bu sayının artacağından eminiz.

KAYNAKÇA

- Ahmed Rifat, *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, İstanbul, tsz.
 Atâî (1268). *Zeyl-i Şakâik li-Atâyî*, İstanbul.
 Akgündüz, A. (1994). Ebussuud Efendi, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C.10.
 Atar, F. (1991). *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Bşk. Yayınları, Ankara.
 Atar, F. (1995). *Fetva*, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.
 Bilkan, A.F - Çetindağ, Y.(2006), *Şeyhülislâm Şairler*, Hece Yayınları.
 Düzdağ, M.E. (2015), *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları.

⁴⁵ Bu konuda Ebussuûd Efendi'ye sorulan mesele ve cevabı: *Esrârün eimme-i Hanefiyye katında Şerh-i Nikâyede müteahhürin kalilinin ve kesîrinün hürmetine fetvâ virmişlerdür, halline fetvâ virmek ibdâ' ve zındıkadur dir. İmdi bu kavlin aslı ve tevcihi nedür ale't-tafsîl beyân buyurula? El-cevâb: Muzahraf-ı kelimâtdur, ehl-i ilm sözi degildir, İmâm Timurtaşîye iftirâ imişlerdür, cehlin ve taassubın izhâr idüp haşîşe benc diyü i'tirâf idükden sonra ol hezeyân söyleyecek söz degildir, ibâhatına tasrîh cemî'-i kütüb-i usûlde ve furû'da vardur. Esed bin Amr İmâm-ı A'zamun telâmizinden ve eimme-i Hanefiyyenün kibârındandır esrârün ibâhatına fetvâ virmişlerdür, ehl-i İslâm olan ana zındık dimez meger avâmdan ola zındık ne idügin bilmeye.* (Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8661 274b)

-
- Eliaçık, M. (2011), Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği, *ürkiyat Mecmuası*, 21/2, s.105-145.
- İpşirli, M. (1994), *Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı*, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.I, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Osmanlı Kanunnâmeleri* (1331), Milli Tettebbular Mecmuası (MTM) I (3): 495-544.
- Örsten, S. (2005), *Osmanlı Hukukunda Fetvâ*, AÜ SBE, basılmamış Y.lisans tezi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara.
- Yakut, E. (2003). II. Meşrutiyet Döneminde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukukî Düzenlemeler, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, s.34, 35.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Eliaçık, M. (2016). "Ebussuud Efendi'nin Manzum Fetvâları / Ebussuud Efendi's Fatwas in Poetry Form", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağani) Volume 11/15 Summer 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9933>, p. 105-118.